

У. І. Моторнюк,
к. е. н., доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,
Національний університет "Львівська політехніка"

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

U. Motorniuk,
PhD (Economics), Associate Professor, Lviv Politechnic National University, Ukraine

SOCIAL POLICY AS NEEDS OF THE WELFARE STATE

Розглянуто проблеми сутності соціальної політики. Проаналізовано підходи щодо визначення цього поняття в контексті побудови і функціонування соціальної держави. Зроблено акцент на питанні ієрархії функцій соціальної держави в контексті етапів її становлення, принципи систематизації, основні критерії виділення специфічних функцій, що є системоутворюючими. Розглянуто основні завдання соціальної політики: довгострокові (перспективні), короткострокові (поточні). З'ясовано суть принципів соціальної політики та основні її об'єкти та принципи. Проаналізовано роль соціальної політики в соціально-економічному розвитку суспільства. Зроблено висновок, що розвиток структури соціальних функцій держави є основою структуризації її соціальної політики. Доведено, що функціонування соціальної держави втілюється у соціальній політиці.

The article questions examines the problems related to the social policy essence. Different approaches to the definition of this concept in the context of developing and functioning of the social state are analysed. Made focus on the issue of the functions of the welfare state in the context of its formation stages, principles of organizing, the main criteria of the specific functions that are the backbone. The main objectives of social policy are defined: long-term (perspective), short-term (current). The essence of the principles of social policy and its main objects and principles are outlined. The role of social policy in the socio-economic development of society is analyzed. It is concluded that the development of the structure of social functions of the state is the basis for structuring its social policy. It is proved that a welfare state embodied in social policy.

Ключові слова: соціальна політика, соціальна держава, об'єкт соціальної політики, принципи соціальної політики, завдання соціальної політики.

Key words: social policy, welfare state, the object of social policy, the principles of social policy, social policy objectives.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Одним з головних завдань державної політики є забезпечення якісного державного управління всіма сферами суспільного життя, кінцевою метою якого є побудова соціальної держави — політичного устрою, де кожна окремо взята людина відчувала б себе комфортно й упевнено. На наш погляд, вирішити це завдання без продуманої, ефективною соціальної політики неможливо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питання, пов'язані з вивченням ролі і місця соціальної політики в побудові соціальної держави, давно привертають увагу філософів, соціологів, істориків, політологів, правознавців і фахівців інших сфер, серед яких Т. Ганслі, В. Бульба, І. Лаврова, Е. Лібанова, А. Меляков, О. Палій, В. Понікаров, І. Савченко, Т. Семигіна,

О. Скомарохова, В. Скуратівський, А. Сіленко, А. Тамм та ін. Разом з тим слід зазначити, що більшість досліджень з питань соціальної політики, розвитку соціальної держави більшою мірою стосується історичних і політичних аспектів даної проблематики. Надзвичайно мало досліджень, що розглядають ці питання в контексті державного управління. Тому метою статті є аналіз різних трактувань поняття "соціальна політика" в державно-управлінському вимірі та взаємозв'язку з розвитком і функціонуванням соціальної держави.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз ролі соціальної політики в соціально-економічному розвитку суспільства та визначення даного поняття в контексті побудови і функціонування соціальної держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Державу, що забезпечує своїм громадянам і особам, що знаходяться на її території на законних підставах, гідний рівень життя і вільний розвиток, називають со-

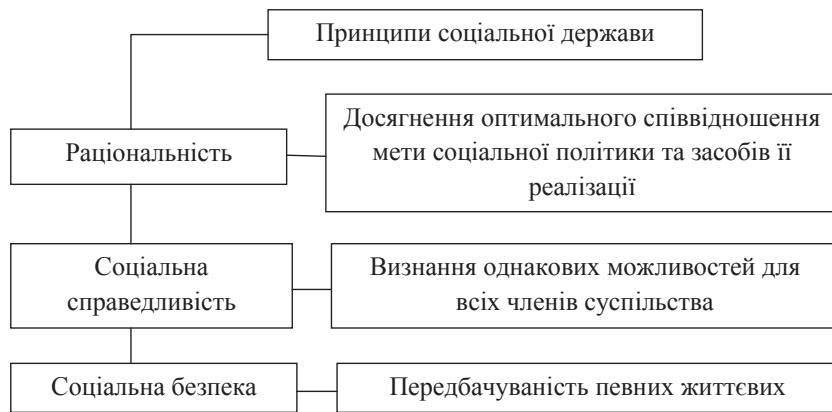

Рис. 1. Принципи і завдання соціальної держави

ціальною. Така держава створює систему соціального захисту, що охоплює систему соціального страхування, соціальні гарантії, соціальну допомогу, систему фінансування пенсій, компенсацій, медичних і інших соціальних послуг. Головним атрибутом соціальної держави є реальна відсутність бідних, а не декларативне проголошення допомоги соціально вразливим верствам. При цьому добробут забезпечується не тільки і не стільки перерозподілом власності одних на користь інших, а головним чином стимулюванням і забезпеченням активної та ініціативної діяльності всіх громадян.

Світова практика свідчить, що на сьогодні дієвими є два способи забезпечити соціальну захищеність громадян: по-перше, держава сама здійснює перерозподіл національного багатства шляхом фінансування соціальних програм; по-друге, держава надає громадянам можливість забезпечити себе пенсією, коштами на випадок хвороби тощо, а також надає право вибору тієї чи іншої соціальної послуги на ринку [1, с. 256].

Український дослідник А. Крупник пропонує свою класифікацію визначень соціальної політики держави, а саме:

— перша, найбільш різноманітна група походить із ототожнення соціального та суспільного, тобто соціальна політика розглядається як "суспільні дії з рішення проблем, які стосуються всього суспільства". Мета соціальної політики — сприяти досягненню цілей суспільства;

— друга група враховує, в першу чергу, соціально-трудові відносини та орієнтована на їхню стабілізацію, регламентування відносин праці та капіталу, виключаючи екстремістські або радикальні варіанти розв'язання протиріч;

— третя група концепцій розглядає соціальну політику як вид суспільної діяльності, яка орієнтована на потенційно соціально небезпечні верстви населення — непрацездатних, маргіналів, декласованих елементів, щоб через систему державної допомоги та суспільної благодійності забезпечити цим верствам мінімально прийнятний рівень задоволення їхніх потреб, добробуту і таким чином захистити заможні верстви від "можливої неконтрольованої люті";

— четверта група концепцій розглядає соціальну політику як інструмент, який пом'якшує негативні наслідки індивідуальної та соціальної нерівності через систему перерозподільчих заходів. Як правило, дії в рамках такого підходу мають на меті втримати диференціацію доходів різних верств населення в безпечних межах, а засобом виступає податкова політика;

— п'ята група виходить із принципів соціальної справедливості та соціального партнерства як базових цінностей сучасного громадянського суспільства та соціальної держави [2, с. 100—101].

На нашу думку, вищою ланкою соціальної політики має бути соціальна держава. Серед її головних пріоритетів — соціальний захист громадян, нейтралізація соці-

ально-економічних конфліктів, дотримання соціальних стандартів і принципів гідного життя для всіх громадян за допомогою розподілу та перерозподілу ВВП.

Передумовами становлення соціальної держави виступають такі: відкритий характер державної влади; гарантована рівність громадян перед законом і право на участь у державному й громадському житті; ринкова економіка; громадянський світ і солідарність. У свою чергу умовами розвитку соціальної держави та її характерними ознаками є такі: демократична організація державної влади; високий економічний потенціал, що дозволяє здійснювати заходи з перерозподілу доходів без пригнічення інтересів власників прибутків; соціально орієнтована структура еконо-

міки, що виявляється в розробці дієвих соціальних програм і пріоритетності їхньої реалізації; існування розвиненого громадянського суспільства; дотримання моральних норм громадянами і, насамперед, посадовими особами.

Детальніше основні завдання соціальної держави та її основні принципи розкрито і показано на рисунку 1 [3, с. 100—102].

Такому типу держави притаманні спеціальні функції, оскільки тільки соціальна держава є "державою для людини" і реально забезпечує матеріальними ресурсами право громадянина на життя. Відповідно, соціальна держава реалізує такі функції:

1) захисна функція полягає у створенні механізму гарантування соціально-економічної безпеки людини через усунення й попередження ризиків та їх наслідків, у забезпеченні системи захисту від наявних та можливих порушень прав і свобод особистості, а також — у реалізації державних соціальних гарантій, стандартів і нормативів;

2) стимулююча функція полягає у створенні системи заохочень до соціально-економічної активності, ініціативи та ефективного використання підприємницького потенціалу. Важливим стимулом виступає дотримання високих стандартів життя і умов для людського розвитку;

3) інтегративна функція — це забезпечення суспільної злагоди, запобігання маргіналізації та поляризації суспільства, його фрагментації на соціально ізольовані верстви та групи;

4) інвестиційна функція полягає в розвитку соціальної інфраструктури, забезпеченні доступності охорони здоров'я, освіти, духовно-культурних здобутків. Саме ці напрями соціальної політики є необхідними інвестиціями в майбутній добробут держави;

5) функція соціального контролю полягає в наявності механізму, за допомогою якого суспільство і його елементи забезпечують дотримання певних правил (звичай, правових і моральних норм, законів, адміністративних рішень), порушення яких завдає шкоди функціонуванню всієї соціальної системи. Соціальний контроль виступає як органічний елемент системи управління соціальним процесом, як механізм зворотного зв'язку між громадянами та державою [1, с. 287].

Соціальна політика є ключовим чинником у діяльності соціальної держави, адже "джерела соціальної держави сягають у соціальну політику" [4, с. 48]. У вузькому розумінні соціальна політика — це цілеспрямована діяльність суб'єктів з метою забезпечення соціального захисту і створення умов для формування безпечно-го соціального середовища людини. Іншими словами — це діяльність суб'єктів соціально-політичного життя, спрямована на формування соціальної безпеки людини й суспільства. У широкому розумінні соціальна політика — це система цілеспрямованої діяльності суб'єктів, що сформувалися у суспільстві на певному етапі його

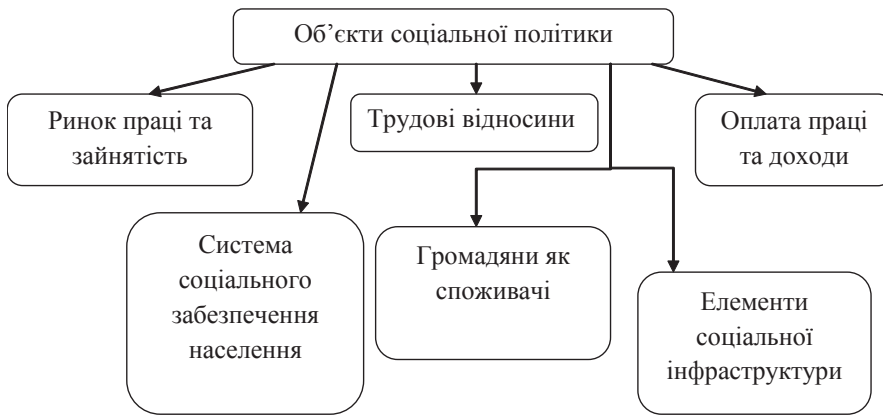

Рис. 2. Об'єкти соціальної політики

— відмова від форм та методів управління, що породжують соціальне відчуження людини.

У сучасних умовах несприятливій тенденції й труднощі в соціальній сфері виникають через застосування форм і методів директивного управління, спробу наповнити нові форми соціальної політики старим змістом, абсолютизацію її малоефективних засобів, недооцінку гнучких та ефективних форм соціального регулювання, самореалізацію особистістю власного соціального потенціалу, недостатній розвиток активних складових соціальної політики, переважання в ній пасивних форм [7, с. 9].

До суб'єктів соціальної політики належать людина, держава, суспільство, соціальні спільноти та інститути, політичні партії, громадські організації, асоціації громадян, колективи, фонди тощо. Перелічені суб'єкти мають різний суспільний характер, здійснюють соціальну діяльність у багатьох галузях суспільного виробництва, мають різні можливості, масштаби, глибину, масштаби, способи та засоби впливу на розвиток соціального буття.

Ефективний процес реалізації соціальної політики відбувається на основі науково обґрунтованих принципів, що визначають найсуттєвіші та найважливіші моменти здійснення такої політики (рис. 3.) [8, с. 22—39].

Державне регулювання соціальних процесів — вплив органів державної влади за допомогою різноманітних засобів (форм, методів та інструментів) на розвиток соціальних відносин, умови життя та праці населення країни.

Соціальна політика держави включає:

- 1) регулювання соціальних відносин у суспільстві, регламентацію умов взаємодії суб'єктів економіки в соціальній сфері (в тому числі між роботодавцями і найманою робочою силою);
- 2) вирішення проблеми безробіття та забезпечення ефективного зайнятості;
- 3) розподіл і перерозподіл доходів населення;
- 4) формування стимулів до високопродуктивної суспільної праці й надання соціальних гарантій економічно активній частині населення;
- 5) створення системи соціального захисту населення;
- 6) забезпечення розвитку елементів соціальної інфраструктури (закладів освіти, охорони здоров'я, науки, культури, спорту, житлово-комунального господарства і т. ін.);
- 7) захист навколишнього середовища тощо.

Системотворчий характер соціальної політики обумовлюється тим, що соціальна політика виступає елементом: життєздатності суспільства; стабілізації та розвитку суспільства; консолідації суспільства [9, с. 170].

Особливістю соціальної політики є необхідність доведення її кінцевих результатів до кожного громадянина. У зв'язку з цим місцевий рівень виявляється основною ланкою здійснення заходів соціальної політики. У соціальній державі безпосереднім суб'єктом вирішення вказаних завдань є місцеве самоврядування. Економічна політика — базовий механізм функціонування соціальної держави. Принцип загального добробуту як основоположний для соціальної держави обумовлює в якості необхідної умови її існування високий рівень економічного розвитку, що дозволяє забезпечувати прожитковий мінімум для кожного громадянина. Тому ключовим моментом побудови соціальної держави є створення її відповідної економічної бази. Згідно зі світовим досвідом, найефективнішою економічною моделлю, що дозволяє найбільш повно реалізувати принципи соціальної держави, є соціально орієнтована ринкова економіка. При цьому ринкові механізми забезпечують економічну ефективність, а державна

розвитку і здійснюється на основі певних принципів і засад з метою забезпечення оптимального функціонування й розвитку соціальних відносин. Водночас вузьке і широке розуміння соціальної політики умовне. Існує цілісна соціальна політика, що охоплює і вузький, і широкий її зміст. Соціальний захист, соціальна безпека з одного боку, і соціальний розвиток, соціальні відносини — з іншого органічно поєднані: без розвинених соціальних відносин не може бути стабільної соціальної безпеки людини, суспільства, а соціальна безпека значною мірою зумовлює розвиненість, зрілість процесів соціального, суспільного розвитку [5, с. 3].

Об'єктом соціальної політики є суспільні, зокрема, соціальні відносини, процеси життєдіяльності соціуму, що безпосередньо чи опосередковано впливають на формування соціальної безпеки людини, задоволення нею власних соціальних потреб та інтересів, освоєння і творення соціальних цінностей (рис. 2).

Мета соціальної політики полягає у створенні умов для формування, розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічного розкриття, самореалізації творчого соціального потенціалу людини, особистості, її сутнісних сил, а також для задоволення людиною її соціальних потреб та інтересів, освоєння соціальних цінностей, підтримання у суспільстві соціальної злагоди, стабільності та соціальної цілісності.

Соціальна політика за умов трансформації суспільних відносин формування соціальної держави й громадського суспільства має на меті звузити, а в перспективі звести нанівець роль у соціальному житті чинників, що втрачають соціальне значення або гальмують процес суспільної соціодинаміки, і створити умови для посилення ролі чинників, детермінант, що сприяють соціальному поступу, посилюють соціальну безпеку людини [6, с. 9].

У цьому зв'язку завданнями соціальної політики є:

- 1) створення умов для реалізації соціального потенціалу людини;
- 2) сприяння розвитку соціальних, соціально-ринкових відносин;
- 3) перетворення соціальних чинників на одну із домінант економічного зростання;
- 4) розвиток соціально-трудова відносин;
- 5) реформування системи соціального захисту, соціального страхування, пенсійного забезпечення;
- 6) реформування ринку праці та зайнятості населення.

Важливими умовами ефективною реалізації соціальної політики є:

— утвердження динамічності механізму регулятивної діяльності, спрямованої на збагачення соціального потенціалу суспільства;

— пошук її ефективних способів та форм, усунення невиправданих і малоефективних, насамперед консервативних методів регулювання, що гальмують процес утвердження цінностей соціального буття;

участь — соціальне спрямування за допомогою податково-фіскальних механізмів, заходів грошово-кредитної та бюджетної політики. Економічна політика соціальної держави передбачає: поглиблення ринкової трансформації економіки; створення необхідних для цього нормативно-законодавчої бази та інфраструктури; сприяння розвитку та співіснуванню державного та приватного секторів економіки, які мають рівні права (без особливих пільг і виключних привілеїв); стимулювання розвитку соціально-благодійної діяльності. В економічній політиці соціальної держави потрібно сполучення і заходів державного регулювання, і конкуренції, і розвитку особистої ініціативи громадян щодо забезпечення власного добробуту.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Сучасну соціальну політику пропонується розглядати як системну єдність двох взаємозалежних і взаємодоповнюючих напрямів дій, а саме: соціального розвитку і соціального захисту. Теоретичну послідовність концепції захисної функції соціальної політики доцільно будувати на засадах досягнення соціально прийнятних життєвих рівнів та врегулювання його гарантій відповідно до соціальних стандартів і нормативів.

Література:

1. Балтачєєва Н.А. Вплив світового досвіду на вибір української моделі соціальної політики / Н.А. Балтачєєва // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сборник научных трудов. — Ч. III. — Донецк: ДонНУ, 2010. — 850 с.
2. Дехтяр Н. Оцінка сучасного стану соціальної спрямованості зведеного бюджету України / Н. Дехтяр // Економічний аналіз. — 2011. — № 9. — С. 100—103.
3. Дубич К.В. Актуальні проблеми державного управління соціальним захистом населення України / К.В. Дубич // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. — 2012. — № 4. — С. 99—111.
4. Злупко С. Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні: навч. посібник / С. Злупко, Й. Радецький. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. — 192 с.
5. Крюков О.І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави / О.І. Крюков // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. — Х.: вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр". — 2010. — №1 (37). — С. 1—4.
6. Стойка А. Розвиток системи соціального захисту як основи стратегічного планування в соціальній сфері / А. Стойка // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2010. — №1 (4). — С. 1—10.
7. Харченко А.М. Соціальна проблема глобалізації — бідність: шляхи її подолання / А.М. Харченко // Трансформація глобальної економіки. — 2012. — № 1 (5). — С. 7—12.
8. Ганслі Теренс М. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки / М. Ганслі Теренс. — К.: Основи, 1996. — 238 с.
9. Крупнік А.С. Соціально-захисна спрямованість державної соціальної політики в умовах трансформації українського суспільства: дис. ... канд. політ. наук. — Одеса, 2002. — 169 с.
10. Радченко О.В. Ціннісний вимір соціальної відповідальності в демократичній державі: монографія /

Рис. 3. Принципи соціальної політики

О.В. Радченко, І.Г. Савченко. — Х.: Вид-во ХНУВС, 2008. — 200 с.

References:

1. Baltacheeva, N.A. (2010), Vplyv svitovogo dosvidu na vybir ukrayinskoyi modeli socialnoyi polityky [The impact of international experience in the choice of the Ukrainian model of social policy], Doneczk National University, Doneczk, Ukraine.
2. Dextyar, N. (2011), "Evaluation of the current state of social orientation of consolidated budget of Ukraine", Ekonomichnyj analiz, vol. 9, pp. 100—103.
3. Dubych, K.V. (2012), "Actual problems of public administration social protection of the population of Ukraine", Socialna robota v Ukrayini: teoriya i praktyka, vol. 4, pp. 99—111.
4. Zlupko, S. and Radetsky, Yo. (2001), Lyudskyy potencial, zajnyatist i socialnyj zaxyst naselennya v Ukrayini: Navch. Posibnyk [Human potential, employment and social protection of population in Ukraine: Study Materials], Publishing center of Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.
5. Kryukov, O.I. (2010), "Social policy as a necessary condition for the social state", Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnya, vol. 1 (37), pp. 1—4.
6. Stojka, A. (2010), "The development of social protection system as a basis for strategic planning in the social sector", Derzhavne upravlinnya ta misceve samovryaduvannya, vol. 1 (4), pp. 1—10.
7. Kharchenko, A.M. (2012), "The social problem of globalization — poverty and ways to overcome it", Transformaciya globalnoyi ekonomiky, vol. 1(5), pp. 7—12.
8. Gansli, Terens M. (1996), Socialna polityka ta socialne zabezpechennya za rynkovoyi ekonomiky [Social policy and social security in the market economy], Osnovu, Kyiv, Ukraine.
9. Krupnik, A.S. (2002), "Social protective direction of government social policy in conditions of transformation of Ukrainian society", Abstract of Ph.D. dissertation, Political institutes and processes, National University "Odessa Academy of Law" Odessa, Ukraine.
10. Radchenko, O.V. and Savchenko, I.G. (2008), Cinnisnyj vymir socialnoyi vidpovidalnosti v demokratychnij derzhavi [Valuable dimension of social responsibility in a democratic state], Publishing center of Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2016 р.